

Begreper og definisjoner

Dette vedlegget inneholder en alfabetisk liste over sentrale begreper og definisjoner som er brukt i denne planen og i fagrapportene. Noen av begrepene er også forklart i selve teksten, men en slik samlet begrepsoversikt vil forhåpentligvis også være til nytte.

Arkeologisk kulturminne: Fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgravning og andre former for arkeologisk dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om fortida.

Askeladden: Riksantikvarens kulturminnebase. Den omfatter alle fredede kulturminner, samt kulturminner som kommunene har valgt å gi et formelt vern etter Plan- og bygningsloven. Den omfatter også kulturminner der fredningen er opphevet, deriblant funnsteder som er undersøkt og der en ikke forventer at det finnes flere kulturminner. Basen er ikke tilgjengelig for allmenheten, men deler av dataene i basen er tilgjengelig for alle gjennom nettstedet «Kulturminnesøk». Gjenstandsfunnene er tilgjengelige i databasen Unimus.

Automatisk fredete kulturminner: Et kulturminne som er fredet direkte etter lov, slik at det ikke nødvendig med noen vedtak om fredning (i motsetning til vedtaksfredede kulturminner). Dette gjelder alle faste kulturminner fra før 1537, samiske faste kulturminner eldre enn 100 år, stående byggverk eldre enn 1650 og faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946. Skipsfunn eldre enn 100 år er vernet etter egne regler i kulturminneloven. .

Bevaringsverdig: Se "Verneverdig"

Faste fysiske kulturminner: Jord- eller stedfaste kulturminner som er integrert i landskapet på en slik måte at de vanskelig kan flyttes (i motsetning til løse fysiske kulturminner) Det er kun denne typen kulturminner som omfattes av denne temaplanen. De faste kulturminnene kan både være synlige og usynlige (under bakken, under vann o.s.v.). Funn av gjenstander inngår som deler av et fast kulturminne så lenge de befinner seg i jorda eller under vann.

Forskriftsfredning: Brukes om kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Det er byggverk og anlegg i statlig eie (kulturminneloven § 22a) og kulturmiljøer (kulturminneloven § 20) som fredes ved forskrift. Forskriftsfredning innebærer normalt en forenklet prosedyre i forhold til vedtaksfredning.

Fredning: Se "Automatisk fredede kulturminner", "Forskriftsfredning" og "Vedtaksfredning".

Fornminne: Tidligere en vanlig betegnelse på eldre kulturminner (vanligvis eldre enn 1537). I dagens kulturminnelovgivning brukes isteden begrepet «før-reformatorisk kulturminne».

Før-reformatorisk kulturminne: Kulturminne eldre enn 1537. Alle slike kulturminner er automatisk fredet med hjemmel i Kulturminneloven.

Hensynssone: Sone rundt fredede og verneverdige kulturminner. Denne sonen er ikke en del av selve kulturminnet, men angir et område der det skal vises hensyn til kulturminnekvalitetene. Utstrekningen av sonen og bestemmelser knyttet til den kan vedtas av kommunen med hjemmel i Plan- og bygningsloven.

Immateriell kulturarv: Dette omfatter handlinger og ferdigheter som ikke uten videre kan knyttes til fysiske fenomener (i motsetning til faste fysiske og løse fysiske kulturminner). Eksempler på dette kan være dialekt, muntlige overleveringer, folketro, sang og musikk, mattradisjoner og håndverkstradisjoner.

Kulturarv: Samlebetegnelse for materiell og immateriell kultur. Betegnelsen kulturarv blir særlig brukt i samarbeidet mellom kulturminneforvaltningen, arkivverket og museumssektoren, sammen med kommunene og det frivillige kulturminnevernet.

Kulturlandskap: Landskap som er formet av samspillet mellom naturgrunnet og menneskelig virksomhet. Betegnelsen brukes når det fokuseres på den menneskelige påvirkningen av landskapet, og særlig ofte om jordbrukslandskap.

Kulturmiljø: Geografisk område der ett eller flere kulturminner inngår i en større helhet eller sammenheng. Begrepet kan både brukes om ulike typer bygningsmiljøer og om større landskapsområder (kulturlandskap). Også naturelementer med kulturhistorisk verdi kan inngå i et kulturmiljø.

Kulturminne: Etter Kulturminnelovens definisjon omfatter dette alle spor etter menneskelig aktivitet, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro og tradisjon til. I praksis brukes begrepet ofte synonymt med "fast fysisk kulturminne".

Kulturminneloven (Lov om kulturminner, 1978): Loven gir automatisk fredning av alle kulturminner fra før 1537 samt mål og regler for vedtaksfredning av enkeltkulturminner eller kulturmiljøer. Stående byggverk fra perioden 1537-1649 kan erklæres automatisk fredet etter denne loven, og kulturminner eldre enn 100 år under vann er også automatisk fredet. Kulturminner fra etter 1649 kan fredes gjennom enkeltvedtak med hjemmel i loven. Loven pålegger også kommunene og grunneiere ansvar for å ta hensyn til slike registrerte kulturminner og miljøer, og til å undersøke om slike finnes i områder for utbygging. I hht lovens §25 skal fylkeskommunen få tilsendt saker som omfatter vesentlig endring av fasader på bygning oppført før 1850, for uttalelse.

Kulturminnesøk: Nettsted som gir et allment publikum adgang til data fra Riksantikvarens kulturminnebase «Askeladden». En kan også registrere seg med brukernavn og passord for å legge inn kulturminner.

Listeført kulturminne: Et kulturminne som etter en kulturhistorisk vurdering er identifisert som verneverdig og oppført på en liste over objekter som skal forvaltes på en nærmere definert måte. Både kulturminner som er formelt vernet (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte.

Løse fysiske kulturminner: Kulturminner som ikke er integrert i landskapet og som dermed kan flyttes (i motsetning til faste fysiske kulturminner). Dette omfatter både gjenstander og historisk dokumentasjon i form av skriftlige kilder, kart, fotografier og liknende.

Nyere tids kulturminner: Kulturminne yngre enn 1537 (reformasjonen). Med noen få unntak (stående bygg og mynter eldre enn 1650, kulturminner i sjø, vann og vassdrag eldre enn 100 år, og samiske kulturminner eldre enn 100 år) har slike kulturminner ikke automatisk vern. Imidlertid har Riksantikvaren adgang til å frede også nyere tids kulturminner (vedtaksfredning).

Paragraf 9-undersøkelse: Arkeologisk undersøkelse om gjennomføres for å kartlegge ikke-synlige kulturminner i et utbyggingsområde. Slike undersøkelser er obligatoriske etter Kulturminnelovens §9 og utføres av fylkeskommunen, som overflateregistrering eller med prøvestikk og sjakter. Ved større utbyggingsprosjekter (som industriutbygging, boligområder eller samferdselsprosjekter) dekkes kostnadene av utbyggeren. Ved mindre prosjekter med privat tiltakshaver dekkes kostnadene av det offentlige.

Plan- og bygningsloven (Lov om planlegging og byggesaksbehandling, 2008): Loven gir kommunen ansvar for bruk og vern av kommunens ressurser, og sier spesifikt at kommunen skal sikre «vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer» samt gjennom reguleringsplaner «sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner og kulturmiljøer.» Loven fastsetter også behandlingsregler for planer og byggesaker.

SEFRAK (Sekretariat for registrering av faste kulturminner): Landsomfattende registrering av kulturminner som ble gjennomført i perioden 1975-1995. Det omfatter hovedsakelig stående bygninger eldre enn 1900. Det inneholder ingen vurderinger av verneverdien, men brukes ofte som utgangspunkt for hvilke objekter som skal vurderes når det utarbeides kommunale kulturminneplaner.

Sikringszone: Sone – vanligvis på 5 meter – rundt automatisk fredede kulturminner. Denne sonen er en del av fredningsområdet og fastsettes av Riksantikvaren med hjemmel i Kulturminneloven.

Unimus: Katalog over alle løse automatisk fredete kulturminner (gjenstander) ved universitetenes kulturhistoriske museer. Netstedet er åpen for alle, uten passord og registrering. Der det nøyaktige funnstedet er kjent, er dette registrert i Riksantikvarens kulturminnebase «Askeladden».

Vedtaksfredning: Dette kan omfatte ett enkelt kulturminne eller kulturmiljø som er fredet etter vedtak av Riksantikvaren med hjemmel i Kulturminneloven eller svalbardmiljøloven. Dette kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537, stående byggverk yngre enn 1649, kulturmiljøer og fartøy. Fredning innebærer at inngrep/endringer må godkjennes av myndighetene. Midlertidig fredning kan foretas av fylkeskommunens kulturvernmyndighet. Både kommuner og enkeltpersoner kan foreslå kulturminner for fredning.

Vernet kulturminne/kulturmiljø: Samlebetegnelse på kulturminner som har en eller annen form for juridisk bindende vern, enten ved lov eller andre virkemidler. De viktigste lovene er kulturminneloven, plan- og bygningsloven, kirkeloven, svalbardmiljøloven og naturmangfoldloven. Andre virkemidler for vern er statlige verneplaner, kirkerundskrivet, avtaler, listeføring, forpliktelser knyttet til tilskuddsordninger med mer.

Verneverdig kulturminne/kulturmiljø: Betegnelsene "verneverdig" og "bevaringsverdig" betyr det samme og brukes om hverandre. Dette brukes om kulturminner som har gjennomgått en kulturhistorisk vurdering og er vurdert som verneverdige etter kriterier som er utarbeidet av Riksantikvaren. Dette innebærer ikke at kulturminnet har noe formelt vern, med mindre det er fattet vedtak om fredning eller vern med hjemmel i lovverket. En kommune kan imidlertid velge å bruke dette som rådgivende dokumentasjon ved behandling av plan- og byggesaker. De mest verneverdige kulturminnene er av nasjonal verdi. Det er først og fremst disse som fredes etter kulturminneloven. Kulturminner kan også ha regional eller lokal verdi. Normalt vil det være kommunene som sikrer vern av slike kulturminner ved hjelp av plan- og bygningsloven. De fleste verneverdige kulturminner er ikke formelt vernet etter kulturminneloven eller plan- og bygningsloven. Mange blir likevel tatt vare på fordi de oppfattes som verdifulle av eiere og brukere.

For øvrig vises det til oversikten over ord og uttrykk på Riksantikvarens hjemmesider.